

Pavlna Cermanová, Čechy na konci věků: Apokalyptické myšlení a vize husitské doby,

Praha: Argo 2013, 412 s.

ISBN 978-80-257-1003-6.

Působnost Pavlny Cermanové je spojena zejména s Centrem mediévistických studií, které je společným pracovištěm Filozofické fakulty Univerzity Karlovy a Filosofického ústavu Akademie věd České republiky. Cermanová se dlouhodobě zabývá problematikou apokalyptického myšlení a elitního vědění ve středověku. Těchto témat se týká i její první monografie *Čechy na konci věků*, která navazuje na některé z jejích starších článků. Společně s Robertem Novotným a Pavlem Soukupem již také vydala druhou monografii *Husitské století* (Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2014).

Kniha *Čechy na konci věků* umožňuje nahlédnout do apokalyptického myšlení husitských Čech. Nezastavuje se pouze u představení širokého spektra teologických konceptů, ale skrze propojení těchto konceptů s duchovními ideály a politickými cíli různých názorových proudů nabízí také nový pohled na díla významných husitských myslitelů. Prorocké apokalyptické texty a jejich interpretace, které se, jak autorka sama zdůrazňuje, neustále proměňovaly, se stávaly nástrojem porozumění přítomnosti i budoucnosti a současně dávaly událostem smysl (s. 11-12). Zároveň hrály důležitou roli v podněcování husitského hnutí, při legitimizaci probíhajících změn a v procesu formování identity jednotlivých husitských komunit (s. 12, 169 a 251).

Kniha je rozdělena – vedle krátkého úvodu a závěru – do dvou hlavních částí, které jsou členěny na další podkapitoly. V první části je čtenář zasvěcen do obecnější tematiky apokalyptického myšlení v Evropě, v části druhé pak autorka klade důraz na české prostředí a zejména tábořskou komunitu. Každou podkapitolu zakon-

čuje krátké shrnutí zdůrazňující nejdůležitější myšlenky textu, což čtenáři napomáhá udržet si přehled v množství osob a pramenů, které autorka zmiňuje. Poznámkový aparát je mimořádně podrobný (tvoří asi třetinu knihy) a vedle četných odkazů k další odborné literatuře obsahuje i latinské citace užitých pramenů.

První část knihy sestává ze tří větších podkapitol. V první z nich se autorka zaměřuje na postavu Antikrista, na její podobu v pramenech a na proměny jejího výkladu od konkrétních historických představ až po představy alegoricko-tropologické. Podle autorky jsou totiž představy o Antikristu jedním ze základních prvků husitské hermeneutiky, přičemž opozice Krista a Antikrista slouží jako důležitý interpretační klíč jak pro dílo Jana Husa, tak pro díla dalších husitských myslitelů (s. 52 a 92). Cermanová sleduje kořeny těchto pojetí v biblických spisech i ve spisech církevních otců. S důrazem na období středověku se zaměřuje na dílo Adsona z Monier-en-Der či Huga ze Štrasburku a na spisy Hildegardy z Bingenu, Jáchyma z Fiore a Viléma z Middletonu; z českého prostředí pak přibližuje dílo Jana Milíče z Kroměříže a Matěje z Janova. V samotném závěru se ještě krátce zastavuje u pojetí služebníků Antikrista Goga a Magoga a jejich spojování s různými etniky – Huny, Mongoly, Židy atd.

Ve druhé podkapitole se autorka věnuje apokalyptickým představám, zahrnujícím postavy císařů, panovníků i papežů, jakožto nástrojů reformy společnosti. Zejména ve františkánském prostředí se podle autorky rozšířila představa panovníka, který očistí církev skrze ničení. Zvláštní pozornost je zde věnována roli rodu Lucemburků. Autoři jako Jan Rupescissa, Jan Milíč z Kroměříže nebo Niccolo Beccari připsali roli reformujícího eschatologického císaře Karlu IV. Cermanová ukazuje, a to také analýzou maleb v kapli na Karlštejně, že i sám Karel IV. užíval apokalyptické představy k prezentaci rodu Lucemburků (s. 95-96). Dle Cermanové byl sice jeho syn Zikmund pro radikální husity vždy Antikristem, v Evropě byl ale naopak vnímán jako církevní reformátor (s. 99-101).

Ve třetí podkapitole autorka sleduje, jak se vyvíjela představa proroka, se kterým

byla spojována schopnost vykládat Písmo, přičemž zejména v mnišském prostředí narůstal také význam mystického prožitku, který měl božsky inspirovaný výklad provázet. Cermanová rovněž popisuje konstrukci prorockého obrazu Jana Milíče z Kroměříže a později i Jana Husa pomocí narativních strategií, které identifikovala již ve starší evropské tradici (s. 119-125). V prvním případě k tomu využívá spisy Matěje z Janova, ve druhém texty Jakoubka ze Stříbra.

Teprve ve druhé části knihy, rozčleněné do dalších pěti podkapitol, se autorka výrazněji věnuje českému prostředí s důrazem na spisy Mikuláše Biskupce a Jakoubka ze Stříbra. V první podkapitole hledá klíčové apokalyptické motivy a koncepty. Jmenujme například ideál prvotní církve, který byl pro husitství heroizovanou minulostí, symbolickým konceptem, rétorickou figurou i nástrojem kritiky (s. 130). Dalším důležitým motivem byla představa dělení dějin do sedmi věků (přechody mezi jednotlivými věky měly vysvětlit prudké sociální změny), jejíž kořeny autorka sleduje přes Husa až k Bedovi Ctihodnému (s. 132-134). Na základě důsledné pramenné analýzy zdůrazňuje, že české reformní proudy navazují na starší evropskou tradici, kterou můžeme sledovat až do 12. století (s. 140).

Ve druhé podkapitole Cermanová mapuje vývoj chiliastických představ od Augustina a Jeronýma, přes středověké myslitele, jako jsou Beda Ctihodný, Jáchym z Fiore a někteří dominikánští autoři, až ke spisům Matěje z Janova a Mikuláše Biskupce. Obzvláště zajímavou částí je srovnání pojetí chiliasmu v učeneckých spisech a jeho realizace v různých husitských prouděch (s. 169-180). Cermanová konstatuje, že v husitství se vize učenců krátce spojily s radikalismem lidových kazatelů a následně se znovu rozešly, přičemž byly odmítnuty proudy jdoucí proti základní husitské ideologii. I přesto ale zůstaly chiliastické motivy v husitském učení aktuální (s. 177).

Ve třetí podkapitole autorka klade do protikladu zaslíbení blahobytu a získání majetku zých v chiliastickém myšlení a roli chudoby v apokalyptických hnutích. Zdůrazňuje přitom vlivy rozvíjející se zejména v prostředí františkánských spirituálů. Ve vztahu k českému prostředí dále sleduje

odpor proti žebřavým řádům na jedné straně a odmítání osobního vlastnictví a hmotného světa na straně druhé. Tvrdí však, že pojetí chudoby v husitství nemusí nutně navazovat na apokalyptické myšlení, ale může vycházet ze starší tradice odmítání světa v křesťanské asketické tradici a pastorační literatuře (s. 206-211).

Ve čtvrté podkapitole se autorka zaměřuje na pojetí světské moci, ale současně upozorňuje, že ne vždy je hranice mezi duchovní a světskou mocí v textech exegetů jasná. Samotná světská moc má v apokalyptických narativních pozitivní i negativní roli. Zvláštní pozornost Cermanová věnuje motivu povstání nižších společenských vrstev v apokalyptických proroctvích, a to zejména v díle Jana Rupescissy (s. 213-223). Velký ohlas měla v husitství představa reformy církve skrze zabavení jejího majetku světskou mocí (s. 224), zároveň ale světská moc představovala nástroj Antikrista (s. 225-230).

V poslední podkapitole se autorka zaměřuje na eucharistii, která dle ní v husitském prostředí nabyla díky apokalyptické perspektivě specifickou hodnotu a funkci (s. 234). Cermanová přesvědčivě ukazuje, že eucharistie měla i výrazný eschatologický podtext jakožto obrana proti moci Antikrista. Stala se rituálem napomáhajícím lidstvu, jež se dle eschatologického myšlení ocitlo na pomezí věků. Podle Cermanové, která zde navazuje na teorii rituálu Victora Turnera, představuje eucharistie liminální rituál, tudíž byla společně s dalším rituálním i nerituálním jednáním symbolickým projevem „husitské komunity, zároveň však byla prostředkem jejího vytváření a zachování“ (s. 244-245). Autorka tedy sice nabízí novou perspektivu v otázce eucharistie v husitství, ale samotná Turnerova teorie jí slouží spíše jen jako myšlenkový odrazový můstek, a její závěry tak nejsou příliš teoreticky podložené. Důsledná aplikace této teorie by totiž vyžadovala nejen zhodnocení výkladu eucharistie v husitském prostředí, ale také analýzu její struktury a průběhu, čemuž se Cermanová nevěnuje.

Knih *Čechy na konci věků* představuje skutečně odvážný počín, ať už pro svůj tematický, geografický či časový záběr. To dokládá i počet studovaných rukopisů, který

přesahuje úctyhodnou osmdesátku. Přinos knihy tak můžeme vidět hned v několika rovinách. V prvé řadě autorka přibližuje dosud nevydané nebo jen těžko dostupné prameny. Kniha může zároveň sloužit jako přehledová publikace o významných osobnostech náležejících do proudu apokalyptického myšlení. Pro začínající badatele pak bude inspirativní pečlivost, se kterou Cermanová sleduje dostupnost jednotlivých spisů v českých zemích, jejich šíření a vliv na různé myšlenkové koncepty. Tento postup se pochopitelně netýká výlučně apokalyptických myšlenek, je aplikovatelný na studium nejrůznějších sociálních či teologických konceptů. Celé dílo zastřešuje autorčina důsledná snaha zasadit husitské apokalyptické myšlení do širšího evropského rámce. Osobně považuji toto úsilí narušit častou tendenci české historiografie studovat husitství izolovaně za přínosné, byť je vykoupeno tím, že českému prostředí autorka věnuje, jak jsem již uvedl, jen přibližně polovinu knihy. Poznatky v knize uvedené jsou tím ovšem mnohem přesvědčivější a současně zajímavé i pro zahraniční badatele.

Za přínosné také považuji využití samotné optiky apokalyptického myšlení při analýze a komparaci spisů, což otevírá ve studiu husitství novou perspektivu, která může navíc nabídnout zajímavé otázky i antropologicky, politologicky nebo sociologicky zaměřeným badatelům, a inspirovat tak případně další výzkumy. Autorka vedle toho dobře využívá poznatků literárních věd, když sleduje narativní strategie autorů nebo rétorické vzorce. Také pojmy spojené s apokalyptickým myšlením jsou jasně vymezeny a užívány konzistentně.

Přesto se domnívám, že by knize neškodila větší snaha o vyvozování obecnějších závěrů, které by textu dodaly další intertextační rovinu a umožnily by těsněji propojit jednotlivé části knihy. To sice částečně vynahrazují již zmíněná obecná shrnutí na konci podkapitol, ale jednotlivé podkapitoly přece jen občas působí spíše jako samostatné části, což pravděpodobně souvisí i s jejich tematickou podobností s autorčinými dříve vydanými články. V důsledku toho se zároveň některé informace v knize opakují. Autorka také někdy použí-

vá potenciálně problematické pojmy, jako je například pojem hereze, heretické skupiny nebo sekty (např. s. 173-175, 186 a 245), které by si zasloužily vymezení a teoretické ukotvení.

Čechy na konci věků jsou nepochybně inspirativní a zajímavou publikací, která je ale určena především odborníkům. Nacházejí se zde totiž pro laiky nepřilíší čtivé pasáže obsahující dlouhé a strohé shrnutí pramenů i nepřeložené latinské citace. Celkově lze však říci, že autorčina rozsáhlá práce s prameny, poznatky, které tato kniha předkládá, i její vskutku impozantní záběr z ní činí zcela zásadní příspěvek k bádání o české reformaci. Tím se stává zajímavou jak pro zkušené odborníky, tak pro studenty historických oborů a neměla by chybět v žádné odborné knihovně.

VÍT MARŠA

Helena Soukupová, Svatá Anežka Česká: Život a legenda,

Praha: Vyšehrad 2015, 480 s.

ISBN 978-80-7429-471-6.

Helena Soukupová je známá historička umění, která se v 80. letech minulého století podrobně věnovala archeologickému průzkumu Anežského kláštera v Praze (v roce 2011 vyšlo nové vydání její monografie o stavebním vývoji tohoto kláštera). Tyto dva směry svého profesního života zúročila v publikaci *Svatá Anežka Česká: Život a legenda*, kterou vydalo nakladatelství Vyšehrad. Kniha Soukupové rozhodně není první publikací o Anežce České. Monografii o jejím životě a následné cestě k beatifikaci napsali v minulosti například Vlastimil Kybal, Jaroslav Polc či Josef Beran, za připomenutí stojí také publikace Jiřiny Joachimové ze 40. let 20. století. Kritický rozbor Anežčiny legendy a čtyř dochovaných listů sv. Kláry z Assisi vydal ve 30. letech minulého století Jan Kapistrán Vyskočil. Publi-